

Posudek magisterské diplomové práce
Bc. Peter Smolík
Porovnanie procesu manipulácie
v totalitnej a neoliberalnej spoločnosti
Fakulta humanitních studií University Karlovy
katedra sociální a kulturní ekologie, 2017

Úvod

Záběr oboru sociální a kulturní ekologie je velmi široký: snaží se věnovat se stejnou měrou přírodě i společnosti, ale zejména jejich vzájemným vztahům. S procesem globalizace a časoprostorové komprese vyvstává do popředí stále zřetelněji otázka, již můžeme formulovat jako míru svobody nebo jako míru regulace při řešení místních až globálních problémů nebo jako míru zapojení tržního hospodářství ve vztahu k regulativním společenským rámcům. Tento zásadní spor je veden na mnoha úrovních a tématech, mezi nimiž zaujímá, pro někoho možná poněkud překvapivě, centrální místo oblast životního prostředí právě pro klíčové vztahy mezi malými lokálními příčinami a jejich synergickým dopadem na samotné planetární meze. Proto se obor vztahem dvou decizních hemisfér, ekonomické a politické, poměrně intenzivně zabývá.

Diplomant **Bc. Peter Smolík** přichází s vlastním tématem, které vychází z naznačeného problémového prostředí, ale přináší novou originální myšlenku. Z pohledu širšího euroamerického rámce kultury založené mj. na technice, masové zbožní výrobě a konzumu není rozdíl mezi „socialistickou“ a „kapitalistickou“ společností hlavně v jejich krajních podobách v jistém smyslu příliš výrazný. (Aby nedošlo k omylu: z hlediska demokratičnosti a svobody hlavně v čistě politickém smyslu jde samozřejmě o rozdíl zcela zásadní.) Peter se tedy rozhodl porovnat tyto *krajnosti*, což je první poměrně neotřelá myšlenka, a to srovnáním *postupů manipulace*, které se formami výrazně odlišují, ale v konečném dopadu mohou být podobné; a to představuje již na startu druhý inovativní přínos, který zaslouží pochvalu. A to tím spíše, že pokus byl úspěšný.

1. Obsahová stránka

Čistě teoretickému charakteru práce odpovídá i koncepce obsahu podrobně (1,5 strany) členěného do krátkých kapitol s výstižnými názvy.

Po hutném úvodu následuje stručný výklad hermeneutiky podle klasických autorů (Heidegger, Gadamer, Grondin ad.).

Teoretická část práce je členěna do čtyř oddílů podle dvou os: historické a politicko-ekonomické ve smyslu dvou decizních prostorů ovládajících společnost, soupeřících o ni a používajících proto různých forem manipulace.

Obsáhlá „Diskuse“ je výborně členěná do šesti základních okruhů, jež samy o sobě už jsou výsledkem analýz a srovnávání a tvoří samozřejmě hlavní výdobytek práce.

Závěr, jak Smolík zdůrazňuje, nerekapituluje (to nejdůležitější). Ten nejpodstatnější závěr je totiž dále vyvozen a vytěžen z předchozích devadesáti stran. Hrozba okupování „mentálních modelů“ a „malých dějin“ jednotlivců prostřednictvím okupace veřejného prostoru za použití informačních technologií zde není jen žurnalistickým přemíláním tušeného, ale průkazným zjištěním. Skutečně se zdá, že osou naší současné situace je nové, velmi pracné a náročné řešení osy jedinec – veřejný zájem (s ošidnostmi napětí elita – vůdcovství, spoluúčast – populismus atd.). Důraz na veřejný diskurs, občanskou společnost a trvale udržitelný rozvoj nejsou v tomto případě jen povinnou úlitbou oboru sociální a kulturní ekologie, ale výsledkem namáhavé práce, myslím, že i autorovým přesvědčením a svého druhu poselstvím.

2. Práce s literaturou

Práce s literaturou je v souladu s již řečeným pečlivá a přesná. Autor snad bez výjimek přesně parafrázuje, interpretuje i cituje, opírá se o velmi dobře volené citace. Pozastavil jsem se drobně nad terminologickou (ne)samozřejmostí v podobě pojmu „neoliberalismus“, jež Smolík užívá bez adjektiva jako *ekonomický*, aniž by odlišil (neo)liberalismus *politický* (zejm. kap. 4). Podobně, ale poněkud jinak, nejsem úplně srozuměn s pojmem „*vládnuteľnosť*“. Vedle vysvětlení nejasného původu (slovenský překlad Foucaulta) by zde prospělo *uvvedení podoby v originále*, ale sémanticky cítím sufix jako soubor objektivních a subjektivních předpokladů pro to, aby se v dané společnosti / území dalo vládnout (možnost vládnout), zatímco v textu originálu i diplomové práce je pojem používán spíše jako typ provozu samotného konkrétního vládnutí (?).

Cizojazyčná literatura je zastoupena dostatečně, možná jí autor v průběhu rešeršní selekce zpracoval i víc. O výběru se zmiňuji na jiných místech: platí, že jak rozsah, tak obsah je legitimizován především výsledky diplomové práce.

3. Formální stránka

Rozsah nejméně 120 obsahově „nabitých“ normostran je zcela přiměřený. (Reklamac: nelze spočítat, odevzdá-li absolvent práci pouze ve formátu Adobe Reader - *.pdf...). Povinné náležitosti (prohlášení, projekt, abstrakty, klíčová slova, seznam literatury) jsou dodrženy, doprovodné fotografie filosofů, grafy atd. nejsou na místě. ☺

Hořekání nad jazykovou úrovní by se dalo kopírovat z posudku do posudku, přestože je jazykem této práce slovenština. Gramatické a pravopisné výpadky nebo překlady jsou poměrně časté a opakují se. Příklady: překlady: již na samém počátku Phdr. ...; „nedvôvery“ (str. 14); „Fenomén sa utvára v konkrétnom čas“ (str. 18); tvrdošijně Teun A van Dijk bez tečky za „A“ (Adrianus); „budeme porovnávať manipuláciu“ (str. 27); a jako konstantní nedostatek – interpunkce: čárky chybějí hlavně u vedlejších vět přivlastkových, naopak čárky před „či“.

Práce jinak svým textovým tokem i jazykem dokonale sleduje vymezenou logickou linii a směřuje k zodpovězení výzkumného problému. Jazyk je velmi kultivovaný, výstižný; autor dokáže i komplexnější souvislosti vyložit v nepřetížených souvětích. Ostatně, „myslet“ tuto práci by bez funkčního stylu a slohové obratnosti ani nebylo možné.

Rovněž typografické zpracování je zcela střízlivé a funkční, poznámkový a citační aparát je zpracován a užíván kvalifikovaně. Drobnosti: „Prohlášení“ je napsáno v češtině, zatímco celý text ve slovenštině, paginace tištěna asi v Calibri, zatímco text v Times New Roman.

4. Celkové hodnocení

Drobné vstupní výtky

Ve vztahu k *manipulaci* poněkud postrádám dvě krátké úvahy.

1. *kdo* manipuluje, pričomž subjektom nemusí byť nutne konkrétni subjekt alebo inštituce, ale v heideggerovskom smyslu *provoz* (das Betrieb) novovetku;
2. rozlíšenie medzi legitímnou *persuazí* a nelegitímnou *manipuláci*.

Širší hodnotení

Ve Smolíkově absolventské práci platí více než jinde, že nemá valný smysl vytýkat, co z hlediska použité literatury a zdrojů v práci není, nýbrž to, co v ní je. Proto se nezmiňují o autorech a titulech, jež Peter mohl *také* studovat (s jedinou výjimkou: Roland Barthes). Rozhodující pro výsledek a tedy i hodnocení je totiž *úspěch* při odpovědi na celkem originální výzkumný problém; zvolené metody včetně zdrojů je třeba hodnotit jen jako výsledek jedné z možných konceptualizací.

Hlubší smysl této poznámky a současně ocenění Peterovy koncepce snad vyplyne z následujícího.

V závěru hermeneutického diskursu nalezneme velmi důležitou a (a vedle citací klasických autorů neobvyklou) poznámku, jež je pro autorovu vlastní práci a postupy i dobré porozumění textu zásadní: „V tomto zmysle nás hermeneutika nezaujíma iba ako metóda ako pristupovať k textom, ktoré v rámci práce budeme rozoberať, ale tiež ako veda o tom ako sa utvára rozumenie. Pretože je to práve tento proces, ktorý manipulácia zneužíva pre svoj prospěch –ale o tom viac ďalej.“ (str. 25) Metodický přístup doceníme v okamžiku, kdy si začneme klást např. otázku, jakým způsobem dociluje manipulátor cíle na sémantickém, resp. sémiologickém poli (viz např. Nulový stupeň rukopisu Rolanda Barthesa). Zjistíme, že touto cestou bychom se sice mohli dobrat rozumějícího popisu manipulace v totalitním systému i rozumějícího popisu manipulace v systému neoliberalního ekonomického redukcionismu, ale bylo by velmi obtížné je porovnat, tedy nalézat podobnosti a rozdíly. Platí totiž, jak praví Gadamer klávesnicí Smolíkovou, „U Gadamera, ale „ontologický“ získava význam „univerzálny“. Keď hovorím o manipulácii ako fenoméne dobovo univerzálnom, hovorím o rovnakej univerzálnosti, akú myslí Gadamer. Fenomén sa utvára v konkrétnom čas a priestore a významovo je vždy závislý od doby a interpretácie. Avšak jeho ontologický rozmer je práve to, čo ho robí dobovo univerzálnym. Je to jeho hlbšia podstata, ktorá sa vždy znovu vyjadruje špecifickými formami, v špecifických kontextoch a špecifickým dejinným ukotvením.“ Je to tedy právě ono specifické „dvojité“ využití hermeneutiky, jež dává analýze a komparaci nezbytný sjednocující rámec nebo vůbec umožňuje porovnávání rozdílného jako takové.

Peter se pak v popisech totalitních nebo autoritativních režimů může opřít (především) o Hannah Arendtovou, v popisu (post)moderních tržních systémů o řádku autorů (především Foucault, Ritzer, Bell, Schnaiberg), v charakteristice liberálních demokracií i autoritativních režimů o klasického Sartoriho a v pěkné „triangulaci“ pojmu manipulace z různých pozic o Baumana nebo Becka, pričemž klíčové dvě studie Teuna Adriana van Dijka si Peter objevil sám (výčet není vyčerpávající). Se zařazením ne-teoretické, resp. přísně vědecké literatury, jakou je Orwell a esejů Milana Šimečky, nejen souhlasím: řekl bych, že texty mají samozřejmě vysokou výpovědní hodnotu, již Peter dokázal dobře vytěžit.

Klasifikace předložené práce přesto věru není jednoduchá. Za originalitu 19, za odvahu 20, za technické provedení 16 a za umělecký dojem 18: celkově jsem z vlastních úvah vybruslil s pevným přesvědčením

o **doporučení k obhajobě** se známkou „výborně“ a **asi 18 body** podle výkonu u obhajoby. Pro ni jsem zvolil náročný prubířský kámen, i proto, že se těším na odpověď, a to včetně odpovědí na implicitně položené námitky nebo připomínky porůznu v textu tohoto posudku.

Otázka pro obhajobu

Jsme-li dnes svědky vzniku hybridních společností kombinujících totalitární nebo autoritativní rysy státu s tržní ekonomikou (Čína, Bělorusko), dochází tam v rámci celku k amplifikaci manipulativních prvků z obou oblastí nebo se tyto režimy oproti dosavadním chovají odlišně? Jak? Jak je možné, že i v nich se vyskytuje významný protirežimní odpor? Nejde samozřejmě o jednoznačnou odpověď, spíše o miniúvahu nad tím, jak bychom se v tuším rámci globalizace / glokalizace mohli podobným nebezpečím bránit.

Praha 8. září 2017

PhDr. Ivan Rynda